

τούσια. Τελικά, ό,τι αντλήθηκε από αυτές έχει περάσει μέσα από ελληνικά φίλτρα. Κάποιες μάλιστα πολύ τολμηρές προτάσεις, που δεν είχαν επαρκώς δοκιμαστεί ούτε στο εξωτερικό ή ήταν ουτοπιστικές για τη δεδομένη εκπαιδευτική μας πραγματικότητα, παραμερίστηκαν εκ προοιμίου. Το ζητούμενο ήταν ένα ελληνικό μοντέλο γλωσσικού μαθήματος, έργο επιστήμης και τέχνης μαζί, που θα είχε ενιαία σύλληψη, οργανική σύνθεση των επιλεγμένων στοιχείων και οργανική σύνδεση και αλληλεξάρτηση των μερών του, ώστε το καθετί εκεί να έχει τη θέση του και τη λογική του.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Η νέα προσέγγιση διέπεται από ορισμένες βασικές αρχές, απόσταγμα της μελέτης των επιστημονικών δεδομένων και της συσσωρευμένης προεργασίας και πείρας δύο τουλάχιστο δεκαετιών σε ελληνικό επιτελικό επίπεδο.

1. *Η αρχή ότι ο σκοπός του μαθήματος είναι κυριότατα γλωσσικός*: να γίνουν οι μαθητές, όσο το επιτρέπει το επίπεδο της ηλικίας τους, καλοί ομιλητές, καλοί ακροατές, καλοί αναγνώστες και επαρκείς χειριστές της γραπτής γλώσσας, δηλαδή ικανοί χρήστες της γλώσσας ως τομποί και ως δέκτες, σύμφωνα με τις υπαγορεύσεις του ορθού λόγου και της καλλιεργημένης ευαισθησίας και με τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής επικοινωνίας. Έτσι ιδωμένο το μάθημα, είναι εντέλει και βαθύτατα πατριωτικό, αφού όσο πιο πολύ προωθήσουν και τελειοποιήσουν τη γλώσσα τους τα ελληνόπουλα τόσο και πιο πολύ Έλληνες θα γίνουν.

Ο κατεξοχήν γλωσσικός αυτός σκοπός φαίνεται αυτονόητος: αφού το μάθημα είναι «νεοελληνική γλώσσα», τι άλλο σκοπό θα έχει; Και όμως, στο παρελθόν ο σκοπός αυτός φάλκιδευόταν, και το γλωσσικό μάθημα υπηρετούσε άλλες σκοπιμότητες, στενά φρονηματιστικές ή γνωστικές. Όχι ότι τώρα το μάθημα γίνεται στο κενό ή ότι είναι «ουδέτερο»: γίνεται κατανάγκην με βάση κάποιο

γλωσσικό υλικό, ιδίως κείμενα, αλλά τόσο η επιλογή όσο και η διδακτική αξιοποίηση αυτού του υλικού γίνεται με στόχους πρωτίστως γλωσσικούς. Το βασικό κριτήριο είναι κείμενα και λοιπό γλωσσικό υλικό να υπηρετούν τη χρήση της γλώσσας σε αντιπροσωπευτικές καταστάσεις επικοινωνίας και να είναι αυθεντικά, βγαλμένα δηλαδή μέσα από την αυθεντική ζωή ή μέσα από τα κανάλια αναδημιουργίας του αυθεντικού συγγραφέα. Σ' αυτά τα πλαίσια ένα επιστημονικό κείμενο δεν επιλέγεται και δεν εξετάζεται τόσο για το γνωστικό του περιεχόμενο όσο για τη χρήση της γλώσσας που γίνεται σε τέτοιου είδους θέματα. Για τον ίδιο λόγο δεν έχει θέση αυτό που γινόταν άλλοτε: το αναγνωστικό κείμενο, αφού διαβαζόταν στην τάξη, να ανατίθεται στα παιδιά για το σπίτι, με την υποχρέωση να μάθουν την «έννοιά» του, σάμπως να ήταν γνωστικό αντικείμενο και να ενδιέφερε μόνο το περιεχόμενό του. Τέλος, ας σημειωθεί ότι και όλα τα άλλα μαθήματα έχουν και μια γλωσσική πλευρά και μπορεί να συμβάλουν στη γλωσσική προαγωγή των παιδιών, ιδίως σε ό,τι αφορά το ειδικό λεξιλόγιο και την εκφραστική ιδιομορφία κάθε μαθήματος.

2. *Η αρχή των προτεραιοτήτων στη χρήση και στη διδακτική αξιοποίηση της γλώσσας*. Η ίδια η γλώσσα και η επικοινωνιακή της χρήση προδιαγράφουν αυτές τις προτεραιότητες. Την πρώτη λοιπόν θέση έχει ο προφορικός λόγος, που είναι και η καθαυτό γλώσσα, και έπεται ο γραπτός. Και όπως στη ζωή έτσι και μέσα στο σχολείο πρέπει να υπάρχει η ίδια ιεράρχηση: (α) ομιλία, διάλογος, συζήτηση; (β) ανάγνωση, για άντληση πληροφοριών ή για ψυχαγωγία; (γ) γραπτή έκφραση. Με το νέο αναλυτικό πρόγραμμα η συζήτηση, μορφή προφορικής επικοινωνίας που βρίσκεται πίσω από τη διαλεκτική, προβλέπεται να είναι το βασικότερο εργαλείο προσέγγισης σε όλα τα μαθήματα και προπάντων στη γλώσσα. Προτεραιότητα επίσης έχουν οι ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας στη ζωή, που σημαίνει ότι η γλώσσα στις δοσοληψίες της καθημερινής ζωής θα πρέπει να έχει, ως λεξιλόγιο και γραμματικοσυντακτικές δομές, προτεραιότητα και στα προγράμ-

ματα γλωσσικής διδασκαλίας. Παράλληλα, οι γλωσσολόγοι επισημαίνουν τη σημασία ορισμένων δομικών και λειτουργικών γλωσσικών στοιχείων που έχουν ρόλους-κλειδιά μέσα στη γλώσσα. Με βάση λοιπόν τη συχνότητα χρήσης και τη σπουδαιότητα από δομική και λειτουργική άποψη, καταρτίστηκαν και πέρασαν στο αναλυτικό πρόγραμμα και στα βιβλία κατά τάξεις ένα βασικό λεξιλόγιο και ένας κατάλογος με τις βασικότερες γραμματικές και συντακτικές δομές.

Απόλυτη, τέλος, προτεραιότητα έχει η σημερινή μορφή της ελληνικής γλώσσας απέναντι σε προγενέστερες, και, σε ό,τι αφορά τη σπουδή της γλώσσας, η συγχρονική απέναντι στη διαχρονική προσέγγιση. Επειδή όμως η νεοελληνική έχει δεχτεί πολλά λόγια στοιχεία, ιδίως λέξεις, αλλά και κάποιες κλίσεις, και κυρίως επειδή έχει ιστορική ορθογραφία, γίνεται πρόβλεψη για εμπέδωση κάποιων λόγιων τύπων (π.χ. η οδός, το οξύ, ο ευσεβής, δικαιούμαι) με την κλίση τους και με τη χρήση τους μέσα σε προτάσεις, καθώς και πρόβλεψη για υποβοήθηση σε θέματα σημασιολογίας και ορθογραφίας με βάση την ετυμολογική συγγένεια των λέξεων (οικογένειες λέξεων: παιδί, παιδικός, παιδίατρος, εκπαιδευση, εγκυκλοπαίδεια· πεδίο, πεδινός, στρατοπεδεύω, οροπέδιο, γήπεδο).

3. Η αρχή της ενιαιοποίησης του γλωσσικού μαθήματος, που στο παρελθόν, όπως είπαμε, διδασκόταν κατακερματισμένο σε ανάγνωση, γραμματική και έκθεση. Οι τομείς που ενιαιοποιούνται είναι τώρα: ακρόαση, προφορική έκφραση, ανάγνωση, γραπτή έκφραση, βασικό λεξιλόγιο και γραμματική (η γραμματική ως φωνολογία, μορφολογία, σημασιολογία και σύνταξη). Ενιαιοποίηση πάντως δε σημαίνει συγχώνευση αυτών των τομέων, ανέφικτη άλλωστε, αλλά συνύφανσή τους με τρόπο φυσικό, όπου και όσο είναι δυνατόν. Έτσι, ο προφορικός λόγος υπεισέρχεται κατά τη νοηματική και εκφραστική διερεύνηση του κειμένου. Το βασικό λεξιλόγιο και η γραμματική βγαίνουν κατά κανόνα από το κείμενο της ημέρας, και φαινόμενα συντακτικά, μορφολογικά και

σημαιολογικά συνήθως συνεξετάζονται. Το κείμενο της ορθογραφίας ενσωματώνει λέξεις του βασικού λεξιλογίου ή και γραμματικά φαινόμενα της ημέρας. Το θέμα της γραπτής έκφρασης είναι ψυχολογικά ή και λεκτικά προετοιμασμένο από το αναγνωστικό κείμενο ή συνδέεται μ' ένα θεματικό λεξιλόγιο και άλλα γλωσσικά στοιχεία της διδακτικής ενότητας. Υπάρχει, τέλος, στο δημοτικό σχολείο και μια χωροχρονική συνύπαρξη όλων αυτών μέσα από το βιβλίο του μαθητή στο συνεχόμενο «δίωρο» του γλωσσικού μαθήματος.

4. Η αρχή του σεβασμού της γλώσσας και της ψυχοσύνθεσης του παιδιού. Το παιδί, όταν έρχεται πρώτη φορά στο δημοτικό, διαθέτει γλώσσα συγκροτημένη ήδη στα βασικά της σημεία. Η γλώσσα αυτή του παιδιού εμφανίζει μια εμμονή στα φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά της λαϊκής γλώσσας. Έχει επίσης ορισμένα πρόσθετα γνωρίσματα, σύμφυτα με την ψυχική του ιδιοσυστασία, που διαθέτει ακόμα κάποια υπολείμματα εγωκεντρισμού, συγχρητισμού και υπόδυσης ρόλων στο επίπεδο του φανταστικού παιχνιδιού. Στην περίοδο του δημοτικού σχολείου το παιδί βρίσκεται λίγο πολύ στο στάδιο των συγκεκριμένων νοητικών χειρισμών, που σημαίνει ότι η σκέψη του και η γλώσσα του λειτουργεί ικανοποιητικά σε πρακτικό επίπεδο, με το συγκεκριμένο χρηστικό υλικό των αισθήσεων και της γλώσσας.

Η τήρηση της αρχής αυτής επιβάλλει τα ακόλουθα:

(α) σεβασμό σε πρώτη φάση της γλώσσας που φέρνουν μαζί τους τα παιδιά στο σχολείο, ακόμα και αν είναι ιδιωματική·

(β) πρόβλεψη για ομαλή μετάβαση στη σχολική γλωσσική μάθηση με ένα προαναγνωστικό στάδιο και με κάποια συνέχιση του τρόπου φυσικής εκμάθησης της γλώσσας (ιδίως μέσα από την αξιοποίηση ευκαιριών που δίνει η «Μελέτη του περιβάλλοντος» για γλωσσική επικοινωνία των παιδιών με την κοινότητα)· κι ακόμα, με μια προσέγγιση των αναγνωστικών κειμένων που κύριο γνώρισμά της έχει τη φυσικότητα·

(γ) απόφυγή εκβιαστικής τακτικής για πρόωρη συμμόρφωση,

με την κοινή νεοελληνική, και κυρίως με τα γλωσσικά πρότυπα των ενηλίκων· και να μη θεωρούνται γλωσσικά αμαρτήματα μερικά γνωρίσματα της παιδικής γλώσσας, γνωρίσματα μιας φάσης απ' την οποία περνάει φυσιολογικά το παιδί:

(δ) πρακτική εισαγωγή των παιδιών σε θέματα δομής και λειτουργίας της γλώσσας από την αρχή με βάση σύνολα συγκροτημένου λόγου και όχι με την απλή πρόταση («Ο ήλιος λάμπει»): τα παιδιά και της πρώτης τάξης ακόμα είναι σε θέση όχι μόνο να παράγουν αλλά και να αναλύουν και να συνθέτουν επαυξημένες προτάσεις με ερωτήσεις του τύπου «ποιος», «τι κάνει», «πότε», «πού», «πώς» κτλ.

(ε) όχι θεωρητικοποιήσεις και προπαντός όχι φορμαλιστικές διατυπώσεις ορισμών και κανόνων και απαίτηση για απομνημόνευσή τους· επίσης, χρήση γραμματικής ορολογίας με πολλή φειδώ, και μόνο όπου δεν είναι εφικτή η συνεννόηση με απλούστερη γλώσσα.

5. Η αρχή ότι η εξατομικευμένη γλώσσα είναι περισσότερο δεξιότητα και λιγότερο θεωρητική γνώση. Πρόκειται για μια δεξιότητα παραγωγής και ταυτόχρονα χρήσης του λόγου σε επικοινωνιακές καταστάσεις, η οποία αναπτύσσεται και τελειοποιείται μέσα από την παραγωγή και την ταυτόχρονη χρήση του λόγου σε συγκεκριμένες συμμετοχικές καταστάσεις επικοινωνίας. Άλλη μια φορά λοιπόν όχι θεωρητικά μαθήματα «περί της γλώσσας» ή «περί την γλώσσαν» παρά άσκηση στην ενεργοποίηση του γλωσσικού μηχανισμού και στην τελειοποίησή του μέσα από την παραγωγή και τη χρήση του λόγου, με στόχο την ταχύτερη και ακριβέστερη μεταφορά της σκέψης, αυτού που θέλουμε να πούμε, στο ευστοχότερο γλωσσικό του ισοδύναμο, ανάλογα με την περίπτωση. Σε ενδογλωσσικό επίπεδο η δεξιότητα αυτή έχει τη λεξιλογική, γραμματική, συντακτική, σημασιολογική, ορθοφωνική και ορθογραφική πλευρά της, καθεμιά με τις δικές της ιδιαιτερότητες. Για την ανάπτυξή της το γλωσσικό μάθημα στη νέα του προσέγγιση είναι έτσι οργανωμένο ώστε οι μαθητές να εκτίθενται σε επι-

λεγμένες καταστάσεις γλωσσικής επικοινωνίας και σε συστοιχίες γλωσσικών ερεθισμάτων, που καλύπτουν διάφορες πλευρές του σύνθετου γλωσσικού φαινομένου και τους ενεργοποιούν σε όλα τα επίπεδα, της μίμησης, της επαγωγικής και της απαγωγικής διαδικασίας και της δημιουργίας. Σ' αυτή τη βάση έχουν μπει η προφορική διερεύνηση των κειμένων, η γραμματική, η ορθογραφία και η γραπτή έκφραση.

Υπάρχουν ορισμένες ακόμα αρχές που δεν αφορούν μόνο το γλωσσικό μάθημα, έχουν όμως και για το γλωσσικό μάθημα πρωταρχική σημασία. Είναι οι ακόλουθες:

6. Η αρχή της σπειροειδούς ή κοχλιωτής διάταξης της ύλης. Η παλιά αυτή αρχή, ανανεωμένη από τον Bruner, δεν είχε περάσει στα παλιά αναλυτικά προγράμματα και βιβλία ή είχε εφαρμοστεί με αφελή ή χονδροειδή τρόπο. Είναι η πρώτη φορά που έγινε σοβαρή προσπάθεια να αξιοποιηθεί σωστά, έτσι ώστε τα γλωσσικά αντικείμενα να ιεραρχούνται με βάση τη χρηστικότητα, τη δυσκολία και τη λειτουργική τους αξία, και τα βασικότερα από αυτά να επανέρχονται από τάξη σε τάξη πιο διευρυμένα και σε μαθησιακό επίπεδο αντίστοιχο με το ψυχοπνευματικό επίπεδο των μαθητών.

7. Η αρχή της οικονομίας, αρχή που έχει εφαρμογή και στο διαδικαστικό μέρος, ως οικονομία δηλαδή χρόνου, δυνάμεων και μέσων· και στο καθαρά μαθησιακό, ως οικονομία γνωστική, που εξασφαλίζει την οικοδόμητη γνώσεων και δεξιοτήτων και το optimum λειτουργικότητας, με την αξιοποίηση μόνο των δομικά και λειτουργικά απαραίτητων στοιχείων του μαθησιακού αντικείμενου. Η τήρηση της πολύτιμης αυτής αρχής είναι δυο φορές αναγκαία όταν, όπως συμβαίνει σήμερα, ο διαθέσιμος σχολικός χρόνος είναι περιορισμένος. Η μορφή εργασίας που την εξασφαλίζει αποτελεσματικότερα είναι η προγραμματισμένη μάθηση, προγραμματισμένη και καθοδηγημένη σε επίπεδο τόσο αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όσο και διδακτικών ενεργειών και μαθησιακών δραστηριοτήτων. Προγραμματισμένη μάθηση υιοθε-

τείται και στο νέο μοντέλο του γλωσσικού μαθήματος και υλοποιείται μέσα από τα βιβλία του μαθητή και του δασκάλου, αυστηρότερη στο δημοτικό, χαλαρότερη στο γυμνάσιο.

8. *Συμμετοχική διαδικασία, η ανατροφοδότηση και η τόνωση του αυτοσυναίσθηματος*, τρεις αλληλένδετες αρχές, που για την τήρησή τους εξυπακούεται ότι

(α) ο δάσκαλος έχει εγκαταλείψει την έδρα και είναι την περισσότερη ώρα ανάμεσα στα παιδιά·

(β) τα παιδιά συμμετέχουν σε όλες τις φάσεις του μαθήματος και έχουν πάντα κάτι να κάνουν είτε ατομικά είτε σε δυαδική βάση είτε σε μικρές ομάδες·

(γ) γίνονται κάθε τόσο επαναληπτικά μαθήματα για μεγαλύτερη εμπέδωση των προηγούμενων, καθώς και φροντιστηριακά και επανορθωτικά για τυχόν κενά της τάξης ή για παιδιά με αδυναμίες·

(δ) δίνεται έμφαση στην αυτοδιόρθωση των μαθητών με την επικουρία και το άγρυπνο μάτι του δασκάλου·

(ε) δεν μπαίνει βαθμολογία στις εργασίες των μαθητών και γενικά αποφεύγονται χειρισμοί που πληγώνουν παιδιά με πληγωμένο ήδη αυτοσυναίσθημα.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑ

Το γλωσσικό μάθημα στη νέα προσέγγισή του στηρίχτηκε σε αναλυτικά προγράμματα και βιβλία που βγήκαν μέσα στην περίοδο 1982-1985.

Αναλυτικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου

Στο πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνονται:

1. Για όλες τις τάξεις:

(α) ο σκοπός του μαθήματος·

(β) περιεχόμενο και επιδιώξεις του μαθήματος· το περιεχόμενο

αναλύεται στους τομείς: ακρόαση, προφορική έκφραση, ανάγνωση, γραπτή έκφραση, γραμματική (ως σύνταξη, σημασιολογία, φωνολογία, μορφολογία), βασικό λεξιλόγιο·

(γ) γενικές παρατηρήσεις (βασικές αρχές).

2. Κατά τάξη ή ζεύγη τάξεων η ύλη οργανώνεται γύρω από τους άξονες:

(α) προφορική επικοινωνία (μονολογικές και διαλογικές μορφές, συζήτηση, δραματοποίηση)·

(β) γραπτή επικοινωνία (ανάγνωση, γραπτή έκφραση)· ακολουθούν:

(γ) γραμματική·

(δ) βασικό λεξιλόγιο.

Κάθε τομέας αναλύεται από το ένα μέρος σε υποτομείς ή ενότητες ή δομικά στοιχεία και από το άλλο σε βασικούς στόχους και μαθησιακές δραστηριότητες. Το περιεχόμενο της γραμματικής είναι κατανεμημένο με γνώμονα την αρχή της σπειροειδούς διάταξης. Στο βασικό λεξιλόγιο έχουν καταχωρηθεί οι επιλεγμένες λέξεις ενός κοινόχρηστου λεξιλογίου, κατανεμημένες από τάξη σε τάξη (ή ζεύγος τάξεων) με κριτήριο τη συχνότητα και σε αλφαβητική σειρά.

Τα βιβλία του δημοτικού «Η γλώσσα μου» για το μαθητή

Είναι βιβλία εργαστηριακού τύπου, προορισμένα να χρησιμοποιούνται σαν βιβλιοτετράδια. Περιέχουν προκαθορισμένο αριθμό διδακτικών ενοτήτων, υπολογισμένων να διδάσκονται άνετα μέσα σε συνεχόμενο διδακτικό «δίωρο» για μια ολόκληρη σχολική χρονιά, εκτός από ελάχιστες μονώρες. Κάθε ενότητα αποτελείται κατά κανόνα από ένα κείμενο και μια σειρά γλωσσικών εργασιών για την πρακτική άσκηση των μαθητών πάνω σε διάφορες πλευρές της δομής και της λειτουργίας της γλώσσας. Ενδιάμεσα προβλέπεται να αξιοποιούνται και αρκετά κείμενα του *Ανθολογίου*, αυτά χωρίς προετοιμασμένες εργασίες.

Τα βιβλία των μαθητών των τεσσάρων μεγαλύτερων τάξεων συνοδεύονται και από χωριστά φυλλάδια «επαναληπτικών μαθημάτων», που ο στόχος τους είναι αξιολογικός και εμπειρωτικός μαζί.

Τα βιβλία του δασκάλου

Τα βιβλία του δασκάλου για το γλωσσικό μάθημα, ένα για κάθε τάξη, πρωτοφανέρωτα στην Ελλάδα, έχουν σκοπό να τον βοηθήσουν να είναι αποτελεσματικός, μέσα στο πνεύμα της νέας προσέγγισης. Στις εισαγωγικές τους σελίδες δίνουν τα βασικά σημεία της διδακτικής φιλοσοφίας του νέου μοντέλου σε σύγκριση με το παραδοσιακό. Παραπέρα, προτείνουν ένα ενδεικτικό αναλυτικό διάγραμμα διδασκαλίας, με οδηγίες που μπορεί να έχουν γενικότερη εφαρμογή στις περισσότερες περιπτώσεις. Τέλος, παρακολουθούν μία μία τις ενότητες του βιβλίου του μαθητή, κάνοντας συμπληρωματικές υποδείξεις ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε ενότητας, και κατά διαστήματα υποδείξεις για τη χρήση των επαναληπτικών, επανορθωτικών και φροντιστηριακών μαθημάτων.

Στο δάσκαλο επίσης χορηγήθηκαν, για δική του χρήση, τα βιβλία του γυμνασίου *Νεοελληνική γραμματική, Συντακτικό της νέας ελληνικής και Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*.

Αναλυτικά προγράμματα του γυμνασίου και του λυκείου

Το μάθημα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι «Νεοελληνική γλώσσα και γραμματεία» και υποδιαιρείται σε δύο χωριστούς κλάδους: «Γλωσσική διδασκαλία (και έκθεση)» και «Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας». Σε ό,τι αφορά τη «Γλωσσική διδασκαλία», το αναλυτικό πρόγραμμα του γυμνασίου είναι αντίστοιχο με του δημοτικού αλλά πιο συνοπτικό.

Τα βιβλία του γυμνασίου και του λυκείου για το μαθητή

1. *Νεοελληνική γλώσσα*. Η σειρά αυτή συνεχίζει τη γλωσσική διδασκαλία σε βάση ανάλογη με του δημοτικού αλλά σε υψηλότερο επίπεδο. Τα βιβλία είναι χωρισμένα σε διδακτικές ενότητες, σχεδιασμένες για τρεις διδακτικές ώρες, με δυνατότητα αυξομειώσης αυτού του χρόνου. Κάθε ενότητα περιλαμβάνει τέσσερα μέρη: (α) Κείμενα, με μερικές παρατηρήσεις ή ερωτήσεις για τη νοηματική τους διερεύνηση· (β) Γλωσσικά στοιχεία, με σύντομη θεωρία και εργασίες πάνω σε μορφολογικά και συντακτικά φαινόμενα, βγαλμένα από το κείμενο· (γ) Παραγωγικό-Σημασιολογία-Ορθογραφία, με σύντομη θεωρία και εργασίες· (δ) Έκφραση-Έκθεση, πάνω σε θέματα που έχουν σχέση με το περιεχόμενο του αρχικού κειμένου και με τη συμβολή πρόσθετου σχετικού λεξιλογίου και άλλου γλωσσικού υλικού.

Στο Β' και Γ' μέρος γίνεται συχνά παραπομπή των μαθητών σε σχετικά βιβλία αναφοράς, με τα οποία είναι εφοδιασμένοι (Γραμματική και Συντακτικό). Οι ενότητες είναι μάλλον πληθωρικές σε περιεχόμενο, αλλά ο καθηγητής έχει την ευχέρεια να κάνει τις επιλογές του. Για την εκτέλεση των εργασιών του βιβλίου οι μαθητές χρησιμοποιούν χωριστά τετράδια.

2. *Νεοελληνική γραμματική*, αναπροσαρμογή της *Μικρής νεοελληνικής γραμματικής του Μ. Τριανταφυλλίδη*.

3. *Συντακτικό της νέας ελληνικής* (για τις τάξεις Β' και Γ' γυμνασίου).

4. *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας* (για την Γ' τάξη γυμνασίου).

5. *Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας* (για το γυμνάσιο και το λύκειο), που η έκδοσή τους άρχισε σταδιακά από το σχολικό έτος 1977-78.

Τα βιβλία του καθηγητή

1. *Νεοελληνική γλώσσα*. Στο βιβλίο αυτό γίνεται εισαγωγικά μια αδρομερής ανάλυση των τεσσάρων μερών από τα οποία απαρτίζεται κάθε ενότητα στο βιβλίο του μαθητή. Ακολουθεί συστηματική ανάλυση των ενότητων με βάση τους στόχους και το περιεχόμενο κάθε ενότητας και γίνονται υποδείξεις στον καθηγητή για την καλύτερη διδακτική τους αξιοποίηση. Όπου κρίνεται απαραίτητο, παρεμβάλλεται πρόσθετη επιστημονική υποστήριξη και τεκμηρίωση, καθώς και παραπομπές σε σχετική βιβλιογραφία.

2. *Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία... Φιλολογικά μαθήματα* (γυμνασίου και λυκείου). Στο βιβλίο αυτό επαναλαμβάνονται οι σκοποί του αναλυτικού προγράμματος, προβλέπεται τι από τη διδακτέα ύλη θα διδαχτεί, πόσες ώρες την εβδομάδα και πόσο διάστημα, και δίνονται οδηγίες για τη διδασκαλία από τα βιβλία *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας και Κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Για τη «Γλωσσική διδασκαλία (και έκθεση)» στο γυμνάσιο γίνεται παραπομπή στο προηγούμενο βιβλίο του καθηγητή.

3. Η σειρά *Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας* (γυμνασίου και λυκείου), τεκμηριωμένη ενημέρωση για το έργο σημαντικών ποιητών και πεζογράφων και για τα κείμενά τους που περιέχονται στα βιβλία του μαθητή, με σχετικές διδακτικές υποδείξεις.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τα αναλυτικά προγράμματα (ΑΠ) γλωσσικής εκπαίδευσης —που μπορεί να αναφέρονται στη ζωντανή εθνική γλώσσα της χώρας για την οποία προορίζονται είτε σε ξένες ζωντανές γλώσσες ή, ακόμα, σε παλαιότερες, νεκρές γλώσσες (όπως αρχαία ελληνικά και λατινικά)— είναι ένα είδος καταστατικού χάρτη με δομικά στοιχεία και διάρθρωση σε μεγάλο βαθμό κοινά στα αναλυτικά προγράμματα όλων των μαθημάτων.

Σήμερα τα κοινά δομικά στοιχεία που διαλαμβάνονται στα περισσότερα αναλυτικά προγράμματα σε διάφορες παραλλαγές είναι απλουστευτικά τα εξής:

1. Προσδιορισμός του μαθήματος στα θεμελιακά του γνωρίσματα.

2. Γενικοί και ειδικοί σκοποί του μαθήματος.

3. Οργάνωση του μαθήματος σε μαθησιακές ενότητες με βασικές επιδιώξεις και στόχους και με αντίστοιχες διδακτικές ενέργειες και μαθητικές δραστηριότητες.

4. Πρόβλεψη για αξιολόγηση του μαθησιακού έργου στην καθημερινή ανέλιξη του ως οργανικό στοιχείο ανατροφοδότησης, καθώς και για διαδικασίες αξιολόγησης του ΑΠ στα καθέκαστα και στο σύνολό του.

Το τι διαλαμβάνεται στα ΑΠ ως μαθησιακό περιεχόμενο του γλωσσικού μαθήματος αποφασίζεται με βάση τις επικρατέστερες θέσεις των σχετικών επιστημών (γλωσσολογίας, ψυχολογίας και κοινωνιογλωσσολογίας), χωρίς να αποκλείονται και άλλες θεωρήσεις, όπως είναι συνήθως η παράδοση του τόπου.

Στην Ελλάδα τα ΑΠ του γλωσσικού μαθήματος, τόσο της

πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αγνόησαν για πολύ μεγάλο διάστημα τις νεότερες γλωσσολογικές θεωρίες —οι οποίες, ως σημειωθεί, είχαν κάμει την εμφάνισή τους από τη δεύτερη κιόλας δεκαετία του 20ού αιώνα— και έμειναν προσκολλημένα σε ξεπερασμένα παραδοσιακά πρότυπα. Μόνο μέσα στη δεκαετία του 1980 επιχειρείται ένας πρώτος εκσυγχρονισμός, με την αξιοποίηση κάποιων διδαγμάτων της δομικής και λειτουργικής γλωσσολογίας και των επικοινωνιακών θεωριών.

Ας σημειωθεί ότι πρώτη φορά το 1985 γίνεται λόγος σε νόμο για την εκπαίδευση (Ν. 1566) περί αναλυτικών προγραμμάτων, σε εκσυγχρονισμένες μάλιστα κατευθύνσεις. Τα σχετικά εδάφια είναι τα εξής:

«(α) Τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν άρτιους οδηγούς του εκπαιδευτικού έργου και περιλαμβάνουν κυρίως:

» (αα) σαφώς διατυπωμένους, κατά μάθημα, σκοπούς μέσα στα πλαίσια των γενικών και ειδικών, κατά βαθμίδα, σκοπών της εκπαίδευσης·

» (ββ) διδακτέα ύλη επιλεγμένη σύμφωνα με το σκοπό του μαθήματος, σε κάθε επίπεδο, ανάλογη και σύμμετρη προς το ωρολόγιο πρόγραμμα και προς τις αφομοιωτικές δυνατότητες των μαθητών, διαρθρωμένη άρτια σε επιμέρους ενότητες και θέματα·

» (γγ) ενδεικτικές κατευθύνσεις για τη μέθοδο και τα μέσα διδασκαλίας κάθε ενότητας ή θέματος.

» (β) Τα αναλυτικά προγράμματα καταρτίζονται, δοκιμάζονται πειραματικά, αξιολογούνται και αναθεωρούνται συνεχώς, σύμφωνα με τις εξελίξεις στον τομέα των γνώσεων, τις κοινωνικές ανάγκες και την πρόοδο των επιστημών της αγωγής.

» (γ) Τα αναλυτικά προγράμματα της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης ειδικότερα έχουν εσωτερική συνοχή και ενιαία ανάπτυξη των περιεχομένων τους.

» (δ) Τα διδακτικά βιβλία για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς συγγράφονται σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα» (Νόμος 11λαίσιο 1566/85, ΟΕΔΒ, 3-4).

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Στα ελληνικά ΑΠ ίσαμε τη δεκαετία του 1980 το αντικείμενο του γλωσσικού μαθήματος στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση —που επιγράφεται «Βλληνική γλώσσα» και «Νέα ελληνικά» αντίστοιχα— δεν προσδιορίζεται με ιδιαίτερη περιγραφή παρά συνάγεται από τους τίτλους των τομέων στους οποίους κατατέμενεται το μάθημα και κατανέμεται η διδακτέα ύλη. Για τον προφορικό λόγο χρησιμοποιούνται διαδοχικά οι ονομασίες: λεκτικές ασκήσεις, συνθετικές ασκήσεις, εκφραστικές ασκήσεις και ανακοινώσεις, προφορική έκθεση. Δυσανάλογα μεγαλύτερη έκταση καταλαμβάνουν οι τομείς που έχουν σχέση ή μεγαλύτερη σχέση με τη γραπτή γλώσσα: ανάγνωση, γραφή, ορθογραφία, γραμματική, γραπτή έκθεση. Καμιά πρόβλεψη δεν περιέχεται για οργανική σύνδεση ή συσχέτιση αυτών των τομέων σε γλωσσολογικό ή διδακτικό επίπεδο.

Βασικά πράγματα για την ιδιομορφία του γλωσσικού μαθήματος αναγράφονται πρώτη φορά στο ΑΠ πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του 1982 (ΠΔ 583, ΦΕΚ 107 Α, και έκδοση ΟΕΔΒ 1982) και στα αντίστοιχα βιβλία του δασκάλου (ΒΔ), που αποτελούν προέκταση και ολοκλήρωση του ΑΠ. Τέσσερα χαρακτηριστικά εδάφια:

«Το γλωσσικό μάθημα αντιμετωπίζεται στη σφαιρικότητά του, κατά τρόπο δηλαδή ώστε όλες οι διδακτικές ενέργειες, συγκλίνοντας, να προάγουν την ικανότητα για κατανόηση και έκφραση, που είναι οι δύο άξονες στη διαδικασία της επικοινωνίας» (ΑΠ, ΟΕΔΒ, 58).

«Στο επίκεντρο της γλωσσικής διδασκαλίας βρίσκεται ο अपαρτισμένος λόγος, με μικρότερη φυσική μονάδα του την πρόταση» (ΑΠ, ΟΕΔΒ, 58).

«[Η καινούρια προσέγγιση] θέλει τη σπουδή της γλώσσας πάνω στη γλωσσική πράξη, και τη γλωσσική μάθηση μέσα από τη

χρήση της γλώσσας» (ΒΔ Στ' τάξης, ΟΕΔΒ 1988, 6).

«Ό,τι διδάσκεται πρέπει με την άσκηση και την επανάληψη να καταλήγει σε δεξιότητες, που θα έχουν την εφαρμογή τους στη γλωσσική συμπεριφορά των παιδιών» (ΔΠ, ΟΕΔΒ, 59).

Ανάλογες θέσεις διαλαμβάνονται και στο ΔΠ της Κύπρου του 1981. Μερικοί από τους συντάκτες τόσο του ελληνικού όσο και του κυπριακού ΔΠ είχαν λάβει μέρος από κοινού στη σύνταξη ενός σχεδίου ΔΠ για τις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού το 1975, σχεδίου που μπορεί να θεωρηθεί πρόπλασμα των προγραμμάτων αυτών.

ΓΕΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΟΙ ΣΚΟΠΟΙ

Σκοποί του γλωσσικού μαθήματος ως συνόλου υπάρχουν σε όλα τα ελληνικά ΔΠ, με εξαίρεση το ΔΠ του 1913. Πιο ολοκληρωμένοι, και συνεχόμενοι στις δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης, παρουσιάζονται στα ΔΠ της δεκαετίας του 1980:

ΔΠ δημοτικού σχολείου (1982)

«Σκοπός του γλωσσικού μαθήματος είναι να βοηθήσει τα παιδιά να οικειοποιηθούν, στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, τον εκφραστικό πλούτο και τους μηχανισμούς της νεοελληνικής γλώσσας (δημοτικής), ώστε να διευκολυνθεί τόσο η πνευματική τους συγκρότηση όσο και η αποτελεσματική επικοινωνία τους με το περιβάλλον.

»Ειδικότερα με το γλωσσικό μάθημα επιδιώκεται

— να συνεχιστεί και στο σχολείο ο προσχολικός, φυσικός τρόπος εκμάθησης της γλώσσας·

— να οργανωθεί το γλωσσικό υλικό που φέρνουν μαζί τους τα παιδιά και να εμπλουτισθεί με ό,τι είναι απαραίτητο τόσο για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής όσο και από γλωσσική και ευρύτερα μορφωτική άποψη·

— να μάθουν τα παιδιά να ακούν, να ερωτούν και να εκφράζονται με ευχέρεια και φυσικότητα στις ποικίλες μορφές της προφορικής επικοινωνίας και ιδιαίτερα στη συζήτηση·

— να μάθουν να διαβάζουν με ευχέρεια και φυσικότητα και να κατανούν αυτά που διαβάζουν μεγαλόφωνα ή σιωπηρά·

— να συλλάβουν, διαισθητικά στην αρχή και συστηματικότερα έπειτα, στο μέτρο πάντα που επιτρέπουν οι αφαιρετικές τους ικανότητες, μέσα από το πλήθος των συγκεκριμένων περιπτώσεων τους κανόνες που διέπουν τη λειτουργία του συστήματος της γλώσσας, και να ασκηθούν να τους εφαρμόζουν στην πράξη·

— να αποκτήσουν τη δεξιότητα της γραφής και να ασκηθούν προοδευτικά στο γραπτό λόγο, ώστε να εκφράζονται με ευχέρεια, σαφήνεια, πληρότητα και δημιουργικότητα·

— να εθισθούν σε τεχνικές μελέτης και αυτοάσκησης και στη χρήση βοηθημάτων, όπως είναι το ορθογραφικό λεξικό και το εγχειρίδιο γραμματικής· (...)

— να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στα λογοτεχνικά κείμενα, έτσι που να τα χαίρονται και να τα αγαπήσουν, για να φτάσουν να αποζητούν από μόνα τους τη συντροφιά του καλού λογοτεχνικού βιβλίου» (ΟΕΔΒ 1982, 54-55).

ΔΠ γυμνασίου (1985)

«Σκοπός του μαθήματος της γλωσσικής διδασκαλίας είναι να βοηθήσει τους μαθητές να κατανούν και να χρησιμοποιούν με ευχέρεια τον πλούτο και τους μηχανισμούς της γλώσσας μας, ώστε να εκφράζονται ορθά και κατά τρόπο προσωπικό, προφορικά και γραπτά, να προάγεται η πνευματική τους συγκρότηση και να διευκολύνεται η επικοινωνία τους με το περιβάλλον.

»Ειδικότερα με τη διδασκαλία αυτού του μαθήματος επιδιώκεται:

»(α) να γνωρίσουν τα ελληνόπουλα την ψυχρότητα και τον πολιτισμό του λαού μας και να αναπτύξουν τόσο τις προσωπι-

κές όσο και τις εθνικές πνευματικές δυνάμεις·

»(β) να συλλαμβάνουν οι μαθητές, μέσα από το πλήθος των συγκεκριμένων περιπτώσεων, τους κανόνες που διέπουν τη δομή και τη λειτουργία της γλώσσας, να ασκούνται να τους εφαρμόζουν στην πράξη και να διακρίνουν τα διάφορα γλωσσικά επίπεδα (λαϊκή γλώσσα, λόγια γλώσσα, επιστημονικός λόγος κ.ά.)·

»(γ) να εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και να συλλαμβάνουν τη σημασία των λέξεων με όλους τους δυνατούς τρόπους (σύνθεση των λέξεων με τα πράγματα, συμφραζόμενα, κυριολεκτική και μεταφορική χρήση, μορφήματα, παραγωγή και σύνθεση, συσχετίση συνώνυμων και αντίθετων, σχήματα λόγου κτλ.)·

»(δ) να αναγνωρίζουν, να σπουδάζουν και να συνθέτουν ευρύτερα σύνολα λέξεων και να αναπαράγουν μορφοσυντακτικά φαινόμενα: με ασκήσεις πάνω στο συνταγματικό και παραδειγματικό άξονα της γλώσσας· με ασκήσεις ανάλυσης των προτάσεων σε άμεσα συστατικά· με ασκήσεις πάνω σε μετασχηματιστικά πρότυπα κ.ά.·

»(ε) να μαθαίνουν να ακούν, να ρωτούν, και γενικά να εκφράζονται με δημιουργικότητα, ευχέρεια και φυσικότητα στις ποικίλες μορφές της προφορικής επικοινωνίας και ιδιαίτερα στη συζήτηση·

»(στ) να ασκούνται στις γραπτές εκθέσεις και γενικότερα στο γραπτό λόγο, ώστε να διατυπώνουν τις σκέψεις τους με πληρότητα, ακρίβεια, σαφήνεια και κομψότητα·

»(ζ) να ασκούνται στην ορθογραφία, στη χρήση των σημείων στίξης και στην καλαίσθητη εμφάνιση των γραπτών τους·

»(η) να συνθίξουν στη χρήση γλωσσικών βοηθημάτων, όπως είναι τα λεξικά (ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά κ.ά.), τα βιβλία γλωσσικών ασκήσεων κτλ.» (ΠΔ 438/85).

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Δύο από τις βασικότερες οργανωτικές αρχές των ΑΠ, η συγκέντρωση του μαθησιακού περιεχομένου σε βασικές και οργανικά συνδεόμενες δομές γνώσεων και δεξιοτήτων και η σπειροειδής διάταξή τους από τάξη σε τάξη σε όλο πιο υψηλά και διευρυμένα επίπεδα, αθετήθηκαν κατάφωρα ή εφαρμόστηκαν με έναν αφελή ή χονδροειδή τρόπο στα πριν από τη δεκαετία του 1980 προγράμματα.

Η κάποια προς το τελειότερο εξέλιξη κατά τη διαδοχή των παλαιότερων προγραμμάτων είναι ότι επεκτείνεται η αναγραφή σκοπών σε όλους σχεδόν τους επιμέρους τομείς του μαθήματος και παράλληλα προστίθενται στο ΑΠ του 1969 «παρατηρήσεις» μεθοδολογικού περιεχομένου, οι οποίες επεκτείνονται και εμπλουτίζονται ως «μεθοδικές οδηγίες» στο ΑΠ του 1977. Πολύ πιο προωθημένο στα σημεία αυτά ήταν το πρώτο ΑΠ γραμματικής, *Η γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου*, του 1919, συγταγμένο από το Μ. Τριανταφυλλίδη.

Για τον κατακεραυτισμό και το ασύνδετο διάφορων τομέων του γλωσσικού μαθήματος έγινε ήδη λόγος. Και φτάνουμε στο ΑΠ του δημοτικού σχολείου του 1982, όπου το γλωσσικό μάθημα οργανώνεται γύρω από τα κανάλια της προφορικής και της γραπτής επικοινωνίας, με πόλους την έκφραση και την κατανόηση. Υποδεικνύεται επίσης η ενιαιοποίηση των διάφορων τομέων του, που είναι: προφορική έκφραση, γραπτή έκφραση, ακρόαση, ανάγνωση, γραμματική στην ευρύτερη εκδοχή της και βασικό λεξιλόγιο. Λόγω της ιδιαιτερότητας του γλωσσικού αντικειμένου, που στην εξατομικευμένη του χρήση είναι περισσότερο δεξιότητα και λιγότερο θεωρητική γνώση, η ανάλυση των περισσότερων τομέων σταματά σε μια αδρομερή περιγραφή τους και σε μια δέσμη μοριακών στόχων για τον καθένα. Εξάιρεση γίνεται για τη γραμματική και το λεξιλόγιο, των οποίων το πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο επιτρέπει εκτεταμένη ανάπτυξη και ιεράρχηση.

Η προβλεπόμενη στο ΑΠ, ως διδακτική αρχή, ενιαιοποίηση των διάφορων γλωσσικών τομέων πραγματοποιείται μέσα από τα βιβλία του μαθητή και του δασκάλου σε επίπεδο διδακτικών ενότητων, οι οποίες προβλέπουν επίσης συγκεκριμένες διδακτικές ενέργειες και μαθητικές δραστηριότητες.

Ανάλογα προβλέπονται και στην αρχή του ΑΠ του γυμνασίου του 1985: «Η γλωσσική διδασκαλία του γυμνασίου, που αποτελεί συνέχεια του αντίστοιχου μαθήματος του δημοτικού, συνενώνει και συνεξετάζει, με τρόπο δημιουργικό και ενεργητικό, την ύλη των παραδοσιακών κλάδων του γλωσσικού μαθήματος, δηλαδή της γραμματικής, των λεξιλογικών ασκήσεων, του συντακτικού και της έκθεσης» (ΠΔ 438/85).

Στο θέμα της σπειροειδούς διάταξης δύο παραδείγματα αρχούν για να δείξουν τη διαφορά ανάμεσα στο ΑΠ του δημοτικού του 1982 και στο αμέσως προγενέστερο, του 1977 (έκδ. ΔΟΕ 1978):

«Τάξη Α': Στίξη. Προφορά και στίξη. Κυριότερα σημεία στίξεως (τελεία, κόμμα σε ασύνδετες λέξεις, ερωτηματικό, θαυμαστικό, διαλυτικά). Τάξη Β': Επανάληψη. Τάξη Γ': Σημεία στίξεως. Τάξη Δ': Σημεία στίξεως. Τάξη Ε': Σημεία στίξεως. Τάξη Στ': Επανάληψη» (σ. 30-36).

Καμιά διευκρίνιση για το ποια σημεία στίξης και ποιες χρήσεις τους προορίζονται για κάθε τάξη. Για το ίδιο θέμα στα ΑΠ 1982-1984 προβλέπονται τα εξής:

«Τάξη Α': [Τα παιδιά] χρησιμοποιούν την τελεία και το ερωτηματικό κατά την ανάγνωση και τη γραφή. Χρησιμοποιούν το θαυμαστικό και το κόμμα κατά την ανάγνωση. Τάξη Β': Χρησιμοποιούν το κόμμα (...) κατά τη γραφή όμοιων και ασύνδετων μερών του λόγου. (...) Χρησιμοποιούν τα αποσιωπητικά κατά την ανάγνωση. Τάξεις Γ'-Δ': Χρησιμοποιούν (...) το θαυμαστικό μετά από επιφωνήματα και προτάσεις που δείχνουν θαυμασμό, λύπη, χαρά και ευχή ή έντονη επιθυμία. Χρησιμοποιούν σωστά την τελεία στις συνθηθέστερες συντομογραφίες. Χρησιμοποιούν (...) το κόμμα για να χωρίσουν: (...) κύριες από άλλες κύριες προτάσεις

που εισάγονται με τους συνδέσμους αλλά ή ενώ, ή που παρατίθενται ασύνδετες· κύριες από δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους συνδέσμους γιατί και επειδή...» (ΟΕΔΒ 1987, 20-21, 30, 54-55). Με τον ίδιο τρόπο συνεχίζεται η ιεράρχησή τους ως την τελευταία τάξη.

Το δεύτερο παράδειγμα αναφέρεται στη διάταξη των ουσιαστικών. Στο ΑΠ του 1977 δεν υπάρχει σχεδόν διαφοροποίηση από τάξη σε τάξη, σαν να μην ίσχυσε κάποιο συστηματικό κριτήριο ιεράρχησης, γραμματικό ή άλλο, ιδιαίτερα το κριτήριο της κλιτικής δυσκολίας. Έτσι, στη Β' τάξη, στην οποία πρωτοεισάγονται ουσιαστικά, προβλέπεται «κλίση αρσενικών ισοσύλλαβων σε -ας και -ης και θηλυκών σε -α και -η, μέσα σε προτάσεις» (σ. 31). Καθώς δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα, στην κατηγορία αυτή υπάγονται και ουσιαστικά όπως ο πίνακας, ο ταμίας, ο εργάτης, η χώρα, η σάλπιγγα, η θάλασσα, η τέχνη, που κατεβάζουν τον τόνο στη γενική πληθυντικού και, όπως είναι παρατηρημένο, η κλίση τους παρουσιάζει δυσκολίες για τα παιδιά αυτής της τάξης. Από το άλλο μέρος μετατίθεται στην Ε' τάξη η κλίση αρσενικών σε -τής με διπλό πληθυντικό (ο τραγουδιστής) με την οποία δεν έχουν πρόβλημα και αυτά ακόμα τα παιδιά της Πρώτης.

Στο ΑΠ του 1982 η διάταξη των ουσιαστικών γίνεται με βασικό κριτήριο την κλιτική δυσκολία, τονική και λόγια αιτιολογίας. Έτσι, στην Α' κιόλας τάξη προβλέπονται: (α) οξύτονα ισοσύλλαβα ουσιαστικά (ο γεωργός, ο μαθητής, η αυλή, η καρδιά, το βουνό, το παιδί)· (β) παροξύτονα αρσενικά σε -ος και ουδέτερα σε -ο (ο λύκος, το δέντρο). Στη Β' τάξη: (α) οξύτονα ανισοσύλλαβα αρσενικά σε -άς και -ές (ο ψαράς, ο καφές) και θηλυκά σε -ά (η γιαγιά)· (β) παροξύτονα ισοσύλλαβα που δεν κατεβάζουν τον τόνο (ο κήπος, η εφημερίδα, το δέντρο)· (γ) προπαροξύτονα αρσενικά σε -ος και ουδέτερα σε -ο (ο λαχανόκηπος, το σίδερο) —ενώ ο πίνακας, ο ταμίας, ο εργάτης, η τέχνη, μαζί και άλλες κατηγορίες, πάνε στις τάξεις Γ'-Δ', και η χώρα, η σάλπιγγα, η θάλασσα στις